

O‘QUVCHILARNING FIKRLASH QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Maxmutaliyeva Zulfiya Alijonovna
Farg‘ona pedagogika kolleji uslubchisi,
Solijonova Diyora Muxtorjon qizi
Farg‘ona pedagogika kolleji o‘qituvchisi

Annotatsiya: maqolada o‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirish uzluksiz ta’lim tizimi oldidagi shaxs tarbiyasi bilan bog‘liq muammolar tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: mustaqil fikrlovchi, iqtidorli shaxs, mustaqil fikr, fikr mazmuni, shaxs tarbiyasi, mantiqiy dalillash, fikrlarni ravon ifodalash.

Buyuk islohotlar amalga oshirilayotgan O‘zbekiston sharoitida mustaqil fikrlovchi yoshlarning bo‘lishi davr taqozosidir, chunki shaxsiy dunyoqarashga ega bo‘lgan insonlarga jamiyat taraqqiyotini ta‘minlovchi muvaffaqiyatlarga erishishga qodir bo‘ladilar. Respublikada olib borilayotgan siyosatning bosh omillaridan biri ham teran fikrlovchi, mustaqil dunyoqarashga ega, iqtidorli shaxslarni kamol toptirish va tarbiyalashdir. Zero, o‘zgalar fikriga qaram bo‘lish, turli yot mafkuralarga ergashish psixologiyasi jamiyat ma’naviyatini tanazzulga olib kelishi shubhasizdir. Ta’limdagi yangilanish faqat o‘quvchilarga yangicha bilim berishni nazarda tutmasdan, balki jamiyat, davlat, tabiat va mehnatga munosabat tizimini o‘zgartirishni ham ko‘zda tutadi. Fikrlash qobiliyatini rivojlantirish borliqni, voqelikni idrok etish usuli sifatida tafakkur jarayonining mahsuli-oliy natijasidir. U faoliyat bilan bog‘liq bo‘lib, mustaqil ish jarayonida shakllanadi. Narsa va hodisalarning mavjudligi aloqadorlikdan iboratdir. Aloqadorlik buzilsa, mavjudlikda ham o‘zgarish ro‘y berishini anglash, isbotlash, tushuntirish, fikrlash shakllanishining tadrijiy bosqichlaridir. Fikrlash insonga hayot baxsh etadigan kuchdir. Ya’ni, inson mustaqil fikrlash orqali tirik. Fikrsiz inson yaratish va o‘shishga qodir bo‘lmagan o‘lik jussaga aylanadi. Ta’limda faqat bilimlarni tarkib toptirishga e’tiborni qaratish ta’lim samaradorligining past bo‘lishiga olib keladi. Fikrlash qobiliyati rivojlangan o‘quvchigina bilimlarni mustahkam o‘zlashtiradi. Shu sababli o‘quvchilarni fikrlashga o‘rgatish juda muhim.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ona tili darslaridagi faoliyati ham elementar darajada bo‘ladi. Negaki u oddiy qayta ishlash ko‘rinishida tayanch tushunchalar asosidagi harakatlari fikrlash tarziga kam ta’sir o‘tkazadi. Tafakkurning yetarli darajada rivojlanmasligi, M.Saidov ta’kidlaganidek, «o‘quvchi faoliyatida tez-tez duch keladigan so‘z qashshoqligi, fikrni mantiqan bayon qila olmaslik, fikrni mustaqil izchillikda bera olmaslik, bayon qilinishi lozim bo‘lgan fikrlarni mantiqiy bo‘laklarga ajrata olmaslik, mavzu talabidan chetga chiqishi»ga olib keladi. Bu esa masalaning g‘oyatda muhimligini ko‘rsatadi. Z.Nishonova esa mustaqil fikr rivojlanganligining mezonlari sifatida quyidagilarni ko‘rsatib o‘tadi:

1. O‘zining va «o‘zgalarning» fikrini tanqidiy baholashda shaxsning tajribasi, o‘zga shaxsning fikrini tushunish qobiliyati, uning fikridagi mantiqni tushunish, suhbatdoshning fikrlarini o‘z fikrlari bilan taqqoslay olish va ma’lum xulosaga kelish; 2. Shaxsning fikr mazmuni bilan tashqi va ichki kelishuv; 3. Qarama-qarshiliklarni his qila olish; 4. Tafakkurda nazariy va amaliy umumlashtirishning nisbati; 5. Diqqatda namoyon bo‘ladigan aqliy funksiyalarning ixtiyoriy boshqarilishi; 6. Aqliy tashabbuskorlikning rivojlanish darajasi.

Psixologiya fanlari doktori E.G‘oziyev va pedagogika fanlari doktori J.Ikromovalar mustaqil fikrlash jarayoni va uning komillikka ta’sirini tahlil qilar ekanlar, mustaqil fikr yuritish harakatini quyidagi bosqichlardan tashkil topishi mumkinligini ta’kidlab o‘tadilar:

1. Muammoning paydo bo‘lishi. 2. Masala, muammo, topshiriq mohiyatini anglash. 3. O‘xshash ma’lumotlar yoki obrazlarning vujudga kelishi. 4. Tasavvur va xotira materiallarining kamayishi, taxminlar (farazlar)ning tug‘ilishi. 5. Taxminlarni tekshirish yoki ularning haqqoniyligini tasdiqlash. 6. Yangi taxmin (faraz)ning yuzaga kelishi. 7. Farazlarni ikkilamchi tekshirish. 8. Masala, topshiriq, muammo yechimini topish (hal qilish). 9. Ixtiyorsiz aqliy hatti-harakatlar davom etishi (fikrlashning nisbiy davomiyligi) va hokazo.

O‘quvchilarning tafakkurini rivojlantirish uzluksiz ta’lim tizimi oldidagi shaxs tarbiyasi bilan bog‘liq muammolarni hal qilishning zarur shartlaridan biridir. Inson o‘z xatti-harakatlari, faoliyati davomida qay darajada mustaqil fikrli bo‘lsa, shu qadar tushunchasi keng, aql-idroki yuksak hisoblanadi. Fikr nutq orqali ifoda etilishi nazarda tutilsa, ona tili ta’limi oldida nechog‘li mas’uliyatli vazifani hal qilish masalasi turganini anglash qiyin emas. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mezonlari sifatida biz quyidagilarni ko‘rsatishimiz mumkin: 1) o‘rganilayotgan materialni mustaqil tahlil qila bilish; 2) muammoni hal eta bilish; 3) hodisa va jarayonlardagi belgilarni taqqoslash, umumlashtirish, umumlashma xulosalar chiqarish; 4) o‘z fikri va tushunchasini mantiqiy dalillash, fikrlarni ravon ifodalash; 5) o‘zlashtirilgan bilimlarni amalda qo‘llay bilish.

Xulosa qilib aytganda, o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o‘rgatish jamiyat hayotida tub burilishlar amalga oshirilayotgan hozirgi davrda, ayniqsa dolzarb ahamiyat kasb etadi. Negaki mamlakatimizda yuksak e’tiqodli, mustaqil fikrli, tashabbuskor, yuqori malakali mutaxassislariga har qachongidan ham katta ehtiyoj bor. O‘quvchilarning shaxslik sifatlarini tarkib toptirishda o‘quv predmetlarning o‘rni beqiyos kattadir. Bu borada, ayniqsa, ona tili ta’limi zimmasiga katta mas’uliyat tushadi. O‘quvchilarni fikrlash qobiliyatini rivojlantirish iqtidoriga ega bo‘lishi ularning o‘quv-biluv ko‘nikma va malakalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxo‘jayeva N. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat. – T.: TDPU, 2003
2. Aliyev A. O‘quvchilarning ijodkorlik qobiliyati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1991.
3. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки и учения школьников. – Москва: Педагогика, 1984.